

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2012

Petr Dudycha

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Instituce opozice Jejího Veličenstva
Petr Dudycha**

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Instituce opozice Jejího Veličenstva

Petr Dudycha

Vedoucí práce:

PhDr. Mgr. Petr Jurek

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Mgr. Petru Jurkovi za cenné rady, výstižné připomínky a komentáře a především za bezproblémové jednání při vedení této práce.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Tradiční koncept opozice	9
2.1 Definice politické opozice	9
2.2 Opozice sensu stricto a sensu largo	11
3. Základní funkce opozice	12
4. Moderní koncepty a typologie politické opozice	13
4.1 Koncept Roberta A. Dahla.....	13
4.2 Koncept Jeana Blondela	17
4.3 Koncept Klause von Beymeho	19
4.4 Další pokusy o typologizaci politické opozice	20
5. Britský model politické opozice	22
5.1 Institucionalizace opozice ve Velké Británii	22
5.2 Základní charakteristiky britského modelu opozice.....	24
5.2.1 Parlamentní rovina.....	25
5.2.2 Očekávání výkonu úřadu	26
5.2.3 Loajalita k ústavě.....	26
5.2.4 Opozice jedné politické strany.....	27
5.3 Základní orgány Opozice Jejího Veličenstva.....	27
5.3.1 Stínový kabinet.....	27
5.3.2 Role lídra opozice.....	29
5.4 Práva a výsady britské opozice.....	31
5.4.1 Opoziční dny	31
5.4.2 Opoziční nastolování témat	32
5.4.3 Interpelace	33
5.4.4 Hlasování o nedůvěře vládě.....	34
5.4.5 Volba speakera	34
6. Závěr	36
Použité zdroje.....	39
<i>Monografie, kapitoly ve sbornících a odborné články</i>	39
<i>Prameny a další zdroje</i>	40
Summary	41

1. Úvod

Fenomén politické opozice se vyskytuje v praxi téměř od počátku zřízení prvních zastupitelských orgánů. Je také zařazován mezi klíčové koncepty v demokraciích stejně tak i v nedemokratických režimech. Samotná podstata opozičního jednání je zakořeněná v lidské povaze, která je více nebo méně kontrolovaná nebo reprezentovaná podle stupně vývoje společnosti, ve které žijeme.

Základním smyslem této bakalářské práce je především analýza problematiky politické opozice a její aplikace na prostředí Velké Británie. Mezi cíle této práce tak patří především: za prvé, představit základní definiční modely, koncepty a typologie politické opozice. Za druhé, rozebrat praktické fungování britské opozice a za třetí, aplikovat teoretické modely na případu opozice Velké Británie.

Tato bakalářská práce se skládá ze dvou částí. V první části bude kladen důraz na rozebrání konceptu politické opozice od amerického profesora Roberta A. Dahla, jelikož jeho model z 60. let dvacátého století doposud zůstává nepřekonán. Dále zmíníme i novější modely politické opozice autorů Klause von Beymeho a Jeana Blondela, kteří sice vycházejí z teorie Dahla, snaží se však na problematiku pohlížet trochu jinak (více empiricky u Beymeho a v obecnější rovině u Blondela).

V druhé části bakalářské práce se budeme snažit aplikovat teoretické koncepty a typologie na případu Velké Británie, kde politická opozice hraje důležitou roli v politickém systému již od 19. století. Poukážeme na specifické fungování a odlišnosti od kontinentální Evropy. Dále se zaměříme i na etablaci vývoje institucionalizace politické opozice. Nezapomeneme zmínit ani fungování politické opozice v dnešní době. V této části se soustředíme především na pravomoci a práva politické opozice a narazíme i na otázku financování politické opozice. Dominantní osobou politické opozice je zde lídr opozice stojící včele stínového kabinetu. Oba tyto základní orgány opozice představíme a vysvětlíme jejich základní roli v politickém systému Velké Británie. V poslední řadě se zaměříme i na volbu speakera dolní komory parlamentu v kontextu institucionalizované politické opozice.

Tato bakalářská práce se především bude snažit přijít s uceleným pohledem na politickou opozici v demokraciích a s aplikací na případovou studii Velké Británie. V českém politologickém prostředí je stále tento fenomén z teoretického pohledu opomíjen. Můžeme zmínit asi jen odborný článek od Miroslava Nováka (1995): *Systémy politických stran a*

základní modely opozice nebo publikaci Michala Kubáta (2010): *Politická opozice v teorii a střeoevropské praxi*, které se hlouběji zabývají tímto fenoménem. Na obhajobu je nutné říct, že ani v anglickém politologickém prostředí politická opozice není častým předmětem výzkumu, dokonce i v pro tento účel vydávaném politologickém časopise *Government and Opposition* je pravidelně na opozici zapomínáno.

Metodologicky můžeme tuto práci zařadit mezi kompilace především ze zahraničních zdrojů kvůli chybějícím překladům z anglických originálů nebo absenci literatury na toto téma obecně. Poněvadž se jedná o kompilát, tak použitá literatura zde hraje významnou roli. Budeme proto čerpat především z původních děl Dahla (1966): *Political Opposition in Western Democracies* či Blondela (1997): *Political Opposition in the Contemporary World*. Dále se zaměříme i na vybrané odborné články již zmíněného periodika *Government and Opposition*. V otázkách praktického fungování britské opozice budeme vycházet z děl britských teoretiků, jako jsou např. Geoffrey Ponton (1976): *Political Oppostition*, Robert Punett (1973): *Front-Bench Opposition: The Role of Leader of the Opposition, the Shadow Cabinet and Shadow Government in British Politcs* nebo Duncan R. Turner (1969): *The Shadow Cabinet in British Politics*.

V první kapitole se budeme snažit najít ideální definici politické opozice. Je však jasné, že taková definice nebude nikdy všemi uznávaná, jak tomu je i v jiných okruzích sociálních věd. Představíme zde i model opozice sensu stricto a opozice sensu largo. Druhá kapitola bude věnovaná především funkcím opozice. Seznámíme se zde se základními funkcemi politické opozice. I v této problematice se političtí teoretici neshodují, poukážeme tak na odlišné vnímání primárních funkcí politické opozice napříč politologickým spektrem. Třetí hlavní kapitola se bude věnovat pravděpodobně nejdůležitějšímu konceptu politické opozice vůbec – konceptu Roberta A. Dahla. Představíme si základní východiska jeho teorie či typologii, přiblížíme i jeho následovníky, ať už se bude jednat o Blondela nebo Beymeho. Na závěr této kapitoly ukážeme i kritiku Dahlova konceptu a budeme se snažit odpovědět na otázku, jestli tento koncept je stále platný.

V druhé části této bakalářské práce přejdeme na praktické fungování politické opozice. Představíme si fungování Opozice Jejího Veličenstva ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska. V první kapitole praktické části si vysvětlíme, jaké okolnosti vedly k institucionalizaci opozice v Británii. V následujících kapitolách závěrečné části práce se budeme věnovat otázkám fungování britské politické opozice v současnosti. Přiblížíme otázku

financování, základní specifické funkce opozice, role lídra opozice i stínového kabinetu a jejich přínos pro politický systém nebo otázku volby speakera dolní komory parlamentu v kontextu britské opozice.

V samotném závěru zanalyzujeme teoretická východiska zmíněných autorů a aplikujeme je na instituci britské opozice.

2. Tradiční koncept opozice

Samotné slovo „opozice“, které je odvozováno z latinského slova „oppositus“, je používáno téměř denně. V obecném významu opozice znamená protiklad, kontrast nebo odporovat něčemu. Politologický výzkum opozice podle mnohých autorů (Barbara McLennanová, Ionescu a Madariagová nebo Kolinská aj.) je nutné začít od řecké či římské civilizace, kde vznikaly první demokratické instituce.

Řecký filozof Platón ve svém díle Ústava zmiňuje opozici, kterou ale vnímá jako nezbytné zlo, které musí být minimalizováno a kontrolováno. Platón tvrdí, že spravedlnosti ve státu bude dosaženo pouze souladem mezi třídami, kterého jde dosáhnout především vzděláním a nikoliv vzájemným soutěžením a rozpory v názorech (McLennan 1973: 5).

Existence jakési institucionalizované opozice je v antickém Řecku sporná, na druhou stranu v antickém Římě již takové rysy politické opozice jsou. Římský koncept opozice můžeme najít v období římské republiky. Římští plebejci, raději než aby se tyran chopil moci, jak tomu bylo v Řecku, sestavili rady, které měly reprezentovat a chránit jejich zájmy vůči většině. Tito tribuni byli orgánem, kterým lidé mohli oponovat vládním rozhodnutím.

Později ve středověku hrála tuto roli církve ve vztahu k feudálním monarchům. Od 18. století už funkce opozice nebyla organizována izolovaně: místo aby ve státě byly vytvořeny oponující instituce, tyčící se proti institucím vládním, vytváří se mezi nimi soupeření tím, že „moc omezuje moc“. Opozice se tak utváří uvnitř politické moci a nikoli už vně politické moci, ale cíl opozice zůstává v zásadě stejný. Rozdělení moci na legislativu a exekutivu původně vycházelo ze stejného záměru: parlament omezoval moc krále. Základ moderní opozice byl položen do počátku 20. století, kdy začaly vznikat moderní politické strany a tím se i výrazně modifikovalo klasické rozdělení moci. Na druhou stranu to také vedlo ke změně funkce opozice tím, že ji to opět zavedlo mimo vládu (Novák 1995: 305-306).

2.1 Definice politické opozice

Pro náš výzkum je důležité definovat politickou opozici. Definovat opozici v politickém prostředí se snažila celá řada autorů: Robert A. Dahl (1966), Ghita Ionescu a Isabela de Madariagová (1968), Leonard Schapiro (1972) nebo Eva Kolinská (1988) aj. Definice jednotlivých autorů se však poněkud liší. Obecně lze však definice rozdělit do dvou skupin na univerzální a analytické (Kubát 2010: 16-17).

Univerzální definici je možné použít téměř v jakémkoliv politickém prostředí, tedy především v demokraciích a nedemokratických režimech. Mezi průkopníky univerzální definice politické opozice patří Robert A. Dahl. Americký politolog Dahl tvrdí, že opozici je velmi těžké definovat, a proto svoji definici označuje za předběžnou. Robert Dahl vysvětluje definici na příkladu, že A určuje vedení nějaké stránky vládnutí v politickém systému během určité doby. Není však potřeba specifikovat interval; může to být období v minulosti, probíhající rok atd. Zároveň je nutné předpokládat, že během tohoto období B nemůže určovat nějakou stránku vládnutí; takže B je v opozici k otázce vládnutí A. Pak je tedy B v opozici. Podle Dahla je však také důležité zkoumat jednotlivé role A i B a jak tyto své role plní (Dahl 1966a: xviii).

S další definicí přišli autoři Ionescu a de Madariaga, kteří tvrdí, že opozice je: „Logicky a morfologicky... dialektický protipól moci“ (Ionescu; de Madariaga 1968: 1). Tato definice je takřka nic neříkající a velmi široce pojatá, proto přicházejí i s více konkrétní empirickou definicí: jedná se o „nejrozvinutější a nejinstytucionalizovanější formu politického konfliktu“ (ibidem: 8).

Asi s nejširší definicí opozice přišel Ellis Katz, který v opozici vidí: „Postoje nebo chování, které slouží k podpoře změny“ (E. Katz, cit dle. Ponton 1976: 6). Naopak americký politolog Roy A. Macridis se snažil ve své definici reflektovat fundamentální charakteristiku opozice. Tvrdí, že politická opozice je organizovaným a strukturovaným pokusem nahradit vládu podle určitých pravidel na půdě parlamentu nebo jinde (Ponton 1976: 6). V této definici je ihned patrný jeden významný nedostatek. V praxi politická opozice neusiluje vždy jen o nahrazení vlády. Poslední definici, kterou zde zmíníme, je od Carla Friedricha, který opozici vidí jako: „Jednu skupinu osob efektivně organizovaných pro opoziční účel vůči aktivitám a politice vlády a vůči komplexu aktivit, do kterých se takové osoby mohou zapojit“ (Friedrich 1966: 286).

Druhý způsob pohledu na definici politické opozice je přístup analytický. Analytická definice se vztahuje pouze ke konkrétním případům politické opozice v konkrétních politických systémech a v daném časovém rozmezí, tímto typem politické opozice se především zabývají historici. Ideálním příkladem je počínání středoevropských historiků, kteří se snažili pojmenovat a klasifikovat opozici v letech 1944-1989 (Kubát 2010: 18).

Často je ale k vidění křížení mezi oběma přístupy k otázce definování politické opozice. Hranice tak není rozhodně neprostupná (ibidem).

2.2 Opozice *sensu stricto* a *sensu largo*

S otázkou definice úzce souvisí i dva přístupy v problematice politické opozice a její chápání ve vztahu k institucionalizaci. Opozice, která je institucionalizovaná, je nazývána *sensu stricto*. Na druhou stranu obecnější chápání opozice je označováno *sensu largo*. Jinými slovy by se dalo říci, že politická opozice, která vykazuje institucionalizační znaky, by se měla označovat termínem *opozice sensu stricto* a na druhou stranu široké chápání opozice (jako jsou různá opoziční hnutí, které nejsou pevně spjaté s politickým systémem) by se mělo označovat *opozice sensu largo* (Kubát 2010: 18-19).

Přesto je nutné říct, že toto přesné označování se doposud neseťkalo s širokým ohlasem mezi evropskými či americkými teoretiky, a proto zmatení pojmů trvá i nadále. I samotný průkopník politické opozice Dahl ve svých dílech využívá označení opozice nikoliv politická opozice nebo ani nezmiňuje opozici latinskými slovy. V této bakalářské práci je věnována pozornost především institucionalizované (*sensu stricto*) politické opozici.

3. Základní funkce opozice

Politická opozice v politickém systému hraje celou řadu významných rolí a nese celou řadu charakteristických znaků. Je nezbytné prvně rozlišovat, jestli se jedná o demokratický nebo nedemokratický politický režim. V této kapitole představíme základní funkce politické opozice v demokratických režimech.

Jedním ze základních žádoucích charakteristických znaků politické opozice by měla být její umírněnost. To prvně definoval Giovanni Sartori, který tvrdí, že politická opozice v demokracii by měla: „oponovat a ne obstruovat, má být konstruktivní a ne destruktivní“ (Sartori 1966: 151).

Dále definovali funkce politické opozice autoři Ionesca a Madariagová. Podle nich jsou to především tři základní funkce: za první, kontroluje vládní exekutivu. Za druhé, vyjadřuje organizovaným způsobem názory společnosti zejména menšin ale i většiny. Za třetí, spolu uděluje důvěru nebo odstraňuje vládu (Ionescu; de Madariaga 1968: 20).

Kdybychom měli vyjmenovat úplný seznam základních funkcí politické opozice, je nezbytné začít s funkcí kontrolní. Politická opozice dohlíží na jednání exekutivy, zároveň nabízí alternativní přístup k vládní politice. Třetí funkce, která jde ruku v ruce s těmi předchozími, je kritika vládní politiky. Jak jsme již zmínili, mělo by se jednat o umírněnou a konstruktivní kritiku. Autoři Fiala a Strmiska jako další funkci zmiňují artikulaci a agregaci zájmů (Fiala; Strmiska 1998: 69). Tito autoři přímo ve svých textech nemluví o politické opozici, věnují se funkcím politických stran, přesto tato funkce (artikulace a agregace zájmů) je doménou politických stran v opozici. Miroslav Novák právě tuto funkci označuje za tzv. tribunskou funkci¹. Politická opozice, vykonávající tribunskou funkci, navrácí integrované skupiny, které se cítí být vyloučeny z účasti v daném systému a jeho hodnotám, zpět do systému. Tyto skupiny pak nemají potřebu se zapojovat do aktivit narušujících stabilitu státu (Novák 1995: 306). Poslední základní funkcí, která je úzce propojená s předešlou, je tzv. artikulace a odmítání vlády (Kubát 2010: 54). Tato funkce dává lidem možnost vyslovit se proti vládě. Tato možnost „řít vládě ne“ vede k umírněnosti demokracie a odvádí od používání násilí.

¹ Tribunskou funkci (fonction tribunitienne) prvně označil francouzský teoretik Georges Lavau (Novák 1997: 306).

4. Moderní koncepty a typologie politické opozice

Konceptů a typologií politické opozice je celá řada. V této kapitole si představíme základní vybrané typologie a rozsáhlé koncepty od autorů: Roberta Dahla, Jeana Blondela a Klause von Beymeho. Tyto tři koncepty lze považovat za stěžejní ve výzkumu opozice a do jisté míry jediné, které v politologickém prostředí můžeme analyzovat. V této kapitole ještě zmíníme i dílčí typologie, budeme se soustředit na typologii politické opozice od autorů Kirchheimera či Sartoriho.

4.1 Koncept Roberta A. Dahla

Robert Dahl, jak jsme již zmínili v úvodu, patří mezi nejrespektovanější politology v otázce politické opozice. Jeho koncept, který prvně publikoval v roce 1966, stále zůstává nepřekonaný. Jedná se o komplexní pohled na problematiku politické opozice v normativní rovině dokreslenou o příklady z praxe.

Podle Roberta Dahla je nutné zkoumat při výzkumu opozice několik hlavních hypotéz. Tvrdí, že existuje pět základních podmínek, které nám pomáhají vysvětlit podobu modelů politické opozice: ústavní struktura a volební systém, široce sdílené kulturní předpoklady, specifické subkultury, artikulace nespokojenosti s vládou a sociální a ekonomické rozdíly. Dále se jedná o intervenční faktory, které představují různé specifické vzorce štěpení, konfliktních linií, názorových nesouhlasů a míra ideologické polarizace. Dahl tedy upozorňuje na skutečnost, že opozici je nutné chápat v komplexní provázanosti daného politického systému nikoliv pouze podle aktuální opoziční politiky (Kubát 2010: 56; Dahl 1966b: 348).

Robert Dahl také provedl základní klasifikaci modelů v demokratických režimech. Modely opozice se podle něj mohou lišit přinejmenším v šesti důležitých aspektech: 1. ve stupni organizační soudržnosti neboli koncentrace opozičníků; 2. v míře soutěživého neboli konkurenčního charakteru opozice; 3. v míře setkání mezi opozicí a vládou; 4. ve stupni jasnosti, zřetelnosti a identifikovatelnosti opozice; 5. v cílech opozice; 6. ve strategiích neboli prostředcích opozice (Novák 1995: 307; Dahl 1966b: 332).

Organizační soudržnost neboli koncentrace opozice závisí na systému stran v politickém systému, tzn. jestli se jedná o multipartismus nebo bipartismus. Dahl tvrdí, že nejvyšší míra koncentrace opozice se vyskytuje ve stranickém systému dvou politických stran. Strana, která není u moci, má zákonitě monopol na účinkování v opozici. Naopak u

multipartismu je opozice rozptýlená mezi několik politických stran (Dahl 1966b: 332). Na druhou stranu je ještě nutné zvážit faktor, jestli jsou politické strany vnitřně jednotné (tuhé, disciplinované) nebo vnitřně nejednotné (pružné, nedisciplinované). Jasným příkladem stranické nedisciplinovanosti je stranický systém ve Spojených státech amerických, kde by se mohlo na první pohled zdát, že se jedná o bipartismus, a tudíž o jednotnou opozici. Dahl však upozorňuje, že americký model není podobný s britským, protože opozice není jednotná. Na základě těchto dvou zmíněných dimenzí Dahl rozlišuje základní čtyři kategorie: 1. bipartismus s vysokým stupněm vnitřní jednoty politických stran jako je v Británii; 2. bipartismus s relativně nízkým stupněm vnitřní jednoty politických stran, příkladem je USA; 3. multipartismus s relativně vysokým stupněm vnitřní jednoty politických stran, příklady nalezneme ve Švédsku, Norsku a Nizozemí; 4. multipartismus s nízkou vnitřní jednotou politických stran jako je v Itálii a Francii² (ibidem: 335).

Míra soutěživého charakteru opozice úzce souvisí s předchozím bodem, tedy s typem stranického systému a navíc i se ziskem a ztrátami politických oponentů ve volbách a v parlamentu. Podle tohoto modelu je opozice v bipartismu, s relativně jednotnými stranami a většinovým volebním systémem prosté většiny, striktně soutěživá. Tento koncept vychází z teorie her, konkrétně z hry s nulovým součtem³. Je tomu tak právě proto, že proti sobě stojí dvě politické strany a to jak ve volbách, tak i v parlamentu. Příkladem zde je opět Velká Británie. V kontrastu s tímto konceptem je bipartismus s vnitřně nejednotnými stranami. V tomto případě se tak objevuje nejen soutěž, ale i spolupráce mezi jednotlivými členy parlamentu. Jasným příkladem jsou Spojené státy americké, kde kongresmani reprezentují spíše zájmy vlastních obvodů než svou stranu (Kubát 2010: 58-59). Pro úplnost tohoto bodu Dahlova konceptu je nutné zmínit, že Dahl věnuje pozornost i multipartismům a proporčním volebním systémům⁴.

² R. Dahl Itálii a Francii označil za multipartismus s nízkou vnitřní jednotou politických stran v době vzniku svého díla, tedy v roce 1966. Dnes by se o tomto faktu dalo pochybovat.

³ Hra s nulovým součtem znamená, že zisk jednoho aktéra se zároveň rovná ztrátě druhého.

⁴ Viz tabulku č. 1.

Tabulka č. 1 – soutěživost politické opozice

typ stranického systému		politická opozice		příklady
		ve volbách	v parlamentu	
1. striktně soutěživý		striktně soutěživá	striktně soutěživá	Velká Británie
2. spolupracující	a) bipartismus	striktně soutěživá	spolupracující a soutěživá	Spojené státy americké
	b) multipartismus	spolupracující a soutěživá	spolupracující a soutěživá	IV. francouzská republika, Itálie
3. koaliční a soutěživý	a) bipartismus	striktně soutěživá	koaliční	Rakousko po roce 1947, Velká Británie za druhé světové války
	b) multipartismus	spolupracující a soutěživá	koaliční	Itálie 1945-47
4. striktně koaliční		koaliční	koaliční	Kolumbie

Zdroj: Kubát (2010: 58).

Třetím bodem je míra setkání mezi politickou opozicí a vládou. Podle Dahla dochází k situaci nebo okolnostem, ze kterých politická opozice užívá svých zdrojů k prosazení změn. Těmito zdroji Dahl myslí nástroje k ovlivňování veřejného mínění, které považuje za velmi důležité k tomu, aby se opozice mohla následně chopit moci. Dahl přichází se čtyřmi možnostmi, kdy se může politická opozice setkat s vládou. Za prvé, britský případ, kde jsou rozhodujícím místem setkání parlamentní volby. Dahl poukazuje, že vítězná strana v bipartismu získává většinu v parlamentu a lídr strany post premiéra. Parlament sám o sobě tak není místem pro setkání opozice a vlády, je to jen fórum pro ovlivnění veřejného mínění pro příští volby. Rozdíl Dahl vidí v multipartismu (druhý typ), kde volby nejsou rozhodující. Místo pro setkání je tedy parlament, kde se politické strany budou dohadovat na povolebním uspořádání. Třetím typem je jistý typ sdružení a demokratického korporativismu, kde dochází k úzkému propojení zájmových skupin a politických stran. Místem setkání zde nejsou pouze volby a parlament, ale i půda zájmových skupin. Typickým příkladem jsou skandinávské země. Poslední, čtvrtý typ je neexistence místa setkání. Zmíněná absence místa setkání je způsobena záměrným rozptylem orgánů prostřednictvím ústavních prvků jako je federalismus, dělba moci a systém brzd a rovnováh (Dahl 1966b: 338-340).

Čtvrtým bodem Dahlovy teorie je míra rozlišitelnosti a identifikovatelnosti politické opozice. Jedná se o výsledek předchozích tří faktorů. Dahl poukazuje, že existují dva příklady rozlišitelnosti. První, kde je politickou opozicí velmi jednoduché rozpoznat. Takový model

opozice označuje za klasický a najít ho můžeme ve Velké Británii, kdy opozice má i konkrétní označení: Opozice Jejího Veličenstva. Druhý extrémní protipól reprezentují USA a Švýcarsko⁵, kde je velmi obtížné opozici rozeznat od vlády (Dahl 1966b: 340-341).

Dahl ve svém konceptu také mluví o cílech opozice. Cíle politické opozice se dají rozlišovat na krátkodobé a dlouhodobé, na veřejné či soukromé, dominantní a řídicí. Robert Dahl dále rozlišuje mezi řídicími cíly (*controlling goals*) a strategiemi. Dominantní neboli řídicí cíle (*controlling goals*) opozice jsou takové cíle, k nimž hodlá dospět změnou vládní politiky. Strategií opozice jsou prostředky, jež si vybírá k dosažení těchto cílů (Novák 1995: 315). Další cíle politické opozice Dahl rozdělil do čtyř kategorií podle toho, co chce opozice změnit: 1. snaha změnit vládní personál; 2. změnit specifickou politiku vlády; 3. změnit strukturu politického systému; 4. změnit sociálně-ekonomickou strukturu (Dahl 1966b: 341). Výsledkem těchto cílů je vznik tří základních typů politické opozice, které se pak nadále dělí na další podtypy, které nám ukazuje přehledná tabulka č. 2 (Kubát 2010: 61).

Tabulka č. 2 – Cíl politické opozice

typ politické opozice		cíl politické opozice				příklady
		změna vládního personálu	změna zvláštních prvků vládní politiky	změna struktury politického systému	změna sociálně ekonomické struktury	
nestrukturální politická opozice	čistě <i>office-seeking</i> strana	ano	ne	ne	ne	federalisté v USA v letech 1815–30
	nátlaková skupina	ne	ano	ne	ne	Americká federace farmářů (AFBF)
	<i>policy-oriented</i> strana	ano	ano	ne	ne	Republikánská strana (USA)
omezená strukturální politická opozice	političtí reformisté (nepoliticky orientovaní)	ano nebo ne	ne	ano	ne	irští nacionalisté v Británii, sufražetky v USA
strukturální politická opozice	totální politicko-strukturální reformisté	ano	ano	ano	ne	RPF ve Francii
	demokratičtí sociálně strukturální reformisté	ano	ano	ne	ano	demokratické socialistické strany
	revoluční hnutí	ano	ano	ano	ano	komunistické strany

Zdroj: Kubát (2010: 61).

Posledním aspektem, ve kterém se politické opozice mohou lišit, jsou strategie, které oponenti užívají ke změně nebo potenciální změně vedení vládní politiky. Strategie úzce souvisí se všemi předchozími aspekty, které jsme již zmínili. Zároveň autor upozorňuje,

⁵ Ve švýcarském politickém systému je opozici ještě těžší rozeznat než v USA, jelikož se jedná o multipartismus, s často se opakujícími referendy a plurální exekutivou (Spolková rada) a především zastoupení všech hlavních stran exekutivním procesem podle kouzelné formule.

že využití strategie v jednom systému nemusí být vhodné využívat v jiném systému. Dahl strategie dělí do šesti kategorií: první strategie souvisí se snahou opozice zvítězit ve volbách, kdy vítězná strana v bipartismu získává možnost utvořit jednobarevnou vládu. Typickým učebnicovým příkladem je podle Dahla Velká Británie. Podle druhé strategie opozice ví, že nemůže získat nadpoloviční většinu křesel v parlamentu, proto se opozice zaměřuje na povolební koaliční vyjednávání. Dahl vidí tento typ strategie ve Francii, Holandsku, Belgii a Itálii. Třetí strategie je úzce propojena s tou předchozí, ale navíc zde opozice musí vyjednávat i se zájmovými skupinami. Tento typ demokratického korporativismu Dahl spatřuje v Norsku a Švédsku. Čtvrtá strategie opozice vychází z předchozích strategií, které považuje za důležité, ale nikoliv nezbytné. Mnohem důležitější je, aby politická opozice přistupovala ke každému místu setkání mezi opozicí a vládou tak, jako kdyby toto místo mělo být to klíčové. Tyto strategie jsou uplatnitelné v USA a do jisté míry i v Německu. Tyto čtyři strategie byly spíše obecné strategie, které závisí na charakteristikách systému, v němž se opozice vyskytuje. Zbylé dvě strategie souvisí s cíly opozice, které si klade, a které jsou do jisté míry velmi specifické: pátá strategie neboli spíše soubor strategií opozice se týká období, kdy je ohrožena samotná podstata politické entity. Může to být válka nebo vážná vnitřní krize. Opozice tak vstupuje do široké koalice s vládou a v okamžiku, kdy nebezpečí pomine, se opozice vrací do přísné soutěživosti. Tato strategie byla využita ve Velké Británii v obou světových válkách nebo ve Švédsku v druhé světové válce. Poslední šestá strategie (soubor strategií) je využívána především revoluční opozicí. Snahou je zničit politickou entitu nebo hlavní funkce ústavního systému. Snaží se zdiskreditovat vládu všemi prostředky, zruinovat legitimitu systému a obecně zvýšit zranitelnost systému a následně se chopit moci. Dahl uvádí za typický příklad nacistické Německo (Dahl 1966: 344-346).

4.2 Koncept Jeana Blondela

Koncept opozice Jeana Blondela je jedním z nejnovějších. Byl publikován v časopise *Government and Opposition* v roce 1997. Blondelova koncepce vychází z teoretického základu Roberta Dahla, přesto se snaží na problematiku pohlížet více v obecné rovině.

Jean Blondel ve svém článku stručně charakterizuje Dahlovy východiska a závěry a mimo jiné zde nově přichází se čtyřmi situacemi, které musí být rozlišovány v teorii politické opozice. První situace se týká opozice, kde je pouze jedno klíčové centrum pro rozhodování. K druhé situace dochází, pokud je více než jedno rozhodovací centrum. Třetí situací je politická opozice v takových systémech, ve kterých hraje důležitou roli sociální štěpení tzv. cleveages. Poslední situace je vytvářena v autoritářských režimech (Blondel 1997: 478).

Opozice, kde je pouze jedno klíčové centrum pro rozhodování. O této situaci mluvíme tehdy, když v daném státě nejsou silné sociální štěpící linie, je zde pouze jedno mocenské centrum a střety mezi opozicí a vládou se odehrávají pouze v jedné dimenzi. Blondel tento model ukazuje na systému dvou stran, kde dvě hlavní strany směřují k velice podobným politickým programům, které se zaměřují na voliče ve středu politického spektra. Tyto strany se tak mohou lišit především jen ve způsobu řízení a realizace politiky. Vzdálenost mezi opozicí a vládou z hlediska cílů bude blízká. Opozice však bude vysoce koncentrovaná (Blondel 1997: 478-479). Příklad této situace můžeme najít po druhé světové válce ve Velké Británii.

Opozice, kde je více než jedno klíčové centrum pro rozhodování. Centrum pro rozhodování může být rozděleno díky striktnímu dělení pravomocí na zákonodárnou a výkonnou složku moci, nebo protože se jedná o federalismus. Opozici je zde těžší rozpoznat, jelikož je více rozptýlená a roztržštěná. Je to také dáno tím, že politické strany jsou méně centralizované a vnitřně rozštěpené. Jedná se tak především o multipartismy nebo bipartismy s vnitřně nejednotnými politickými stranami. Opozice v takovémto prostředí hraje především negativní roli. Blondel do tohoto prostředí řadí Spojené státy, Německo a Rakousko (ibidem: 481).

Politická opozice, kde se vyskytují sociální štěpící linie. Blondel uvádí, že pravděpodobně ve většině případů je opozice formována institucemi politického systému. Nicméně poukazuje, že i kulturní a socio-ekonomické faktory hrají významnou roli vedle institucionálního uspořádání. Takovéto prostředí pro politickou opozici vidí především ve státech jako je Kanada, Belgie nebo Španělsko. Politická opozice a její fungování je podobné jako u předchozího typu (ibidem: 481-483).

Politická opozice, kde režim není liberální. Tento typ politické opozice se vyskytuje v autoritativních nebo totalitních režimech. Jean Blondel mluví o dvou scénářích politické opozice v autoritářských režimech – optimistickém a pesimistickém. Optimistický scénář znamená, že vliv tolerovaných skupin (environmentální, náboženské nebo okrajové strany apod.) na režim pomalu roste a může to vést i k demontáži režimu především pomocí infiltrace a nátlaku na režim. Blondel však upozorňuje, že optimistický scénář často nereflexuje praxi, kterou spíše reprezentuje pesimistický scénář, kde vůdce zakročí proti opozici, která je podporována pouze úzkými skupinami a naopak vůdce má často podporu u

obyvatelstva po celé zemi. Demontáž režimu může nastat jen v případě selhání akcí vůdce (ibidem: 484).

Z této typologie je patrné, že Blondel pouze přejal myšlenky Roberta Dahla. Jedná se tak jen o silné zjednodušení a zobecnění Dahlových myšlenek (Kubát 2010: 67). Bylo by však nemístné tvrdit, že Blondel ničím nepřispěl do výzkumu politické opozice. Jeho přínos je především ve studiu opozice v nedemokratických režimech, přesto je jasné, že jedna z nejnovějších teorií politické opozice tu původní nemůže nijak výrazněji překonat.

4.3 Koncept Klause von Beymeho

Německý politolog Klaus von Beyme hned v úvodu svého článku *Parliamentary Opposition in Europe* (1987) upozorňuje na Dahlovův koncept. Tvrdí, že Dahlova typologie se na jednu stranu nesoustředí na parlamentní opozice, přesto se z ní Beyme rozhodl vycházet. Beyme modifikuje čtyři proměnné pro výzkum parlamentních opozic. Za první, se jedná o rozšiřující pole působnosti politické opozice. Za druhé, institucionálně garantující role politické opozice. Za třetí, ideologické a programové změny politické strany v opozici a za čtvrté, se jedná o schopnost uzavírat koalice (*Koalitionsfähigkeit*) (Beyme 1987: 33).

Podle Beymeho první proměnná tzv. *rozšiřující pole působnosti politické opozice* představuje fakt, že opozice operuje v post-třídní společnosti. Takové opozice⁶ v praxi představují např. levicoví socialisté nebo ekologisté, kteří na jednu stranu reprezentují určité zájmy konkrétní skupiny ve společnosti, na druhou stranu se snaží reprezentovat a oslovovat i jiné skupiny a reflektovat tak dění a potřeby společnosti (ibidem: 34).

Institucionálně garantující role politické opozice. Německý autor tvrdí, že tato proměnná úzce souvisí se zakotvením politické opozice do ústav politických systémů. Vedl k tomu fakt, že politická opozice přestala být vnímána jako násilný prvek v politickém systému a zároveň došlo k uznání práv menšin vyjádřit odlišný názor (ibidem: 35). Na druhou stranu z textu jasně vyplývá, že plná konstitucionalizace politické opozice je téměř nevídaný jev. Beyme zmiňuje země jako Portugalsko, Španělsko nebo Švédsko, kde se politická opozice objevuje v ústavě (ibidem). Více obvyklé však je, že dochází ke konstitucionalizaci určitých prvků politické opozice. Jak tomu je v mnoha zemích Commonwealthu.

⁶ Klaus von Beyme označuje takové opozice tzv. novými opozicemi (Beyme 1987: 35).

Ideologické a programové změny politické strany v opozici. Beyme tvrdí, že v momentě, kdy strana přejde do opozice, začne procházet určitým vývojem a změnou. Změny se týkají především v nastavení jiných programových otázek, aby se zamezilo další porážce v následujících volbách. V bipartismu (v menší míře v multipartismu) se také často po prohraných volbách řeší, zda lídr strany by měl setrvat ve své funkci či nikoliv (ibidem: 36).

Schopnost uzavírat koalice. Tento poslední bod představuje schopnost politických stran uzavírat koalice. Klaus von Beyme zde hovoří o tom, že pro nové opozice je snadnější uzavírat koalice než pro historické opozice v minulosti (zvláště socialisté a komunisté). Souvisí to tak opět s post-třídním uspořádáním společnosti (ibidem: 43).

Beymeho teorie se snažila reflektovat určité změny, které nastaly od dob Dahlovy teorie. Jeho přínos je především v upozornění na vývoj politických stran i opozice v post-třídní společnosti. Na druhou stranu jednou z nevýhod je, že Beymeho koncept není univerzální jako Dahlův a také, že až příliš vychází z německé teorie a praxe. I přes tyto nedostatky je Beymeho koncept považován za druhý nejrozsáhlejší a nejúplnější pokus postihnout fenomén politické opozice v demokraciích (Kubát 2010: 65).

4.4 Další pokusy o typologizaci politické opozice

Německý politolog Otto Kirchheimer přišel s jednou ze základních typologií politické opozice, mluví o třech typech. První typ politické opozice autor označuje jako klasickou nebo loajální opozici, která nabízí alternativy k vybraným politikám a zároveň uznává právo vlády vládnout podle ústavního pořádku. Další typ nazývá principální opozicí, která je opoziční jak k vládě, tak i k ústavnímu pořádku politického systému. Posledním typem nazývá eliminační opozicí, kde minoritní skupina soutěží s vládou v úřadu o moc, ale v daný okamžik přestane nabízet alternativy (O. Kirchheimer, cit. dle Brack; Weinblum 2011: 71).

Je zcela nemyslitelné zapomenout na typologii jednoho z největších politických teoretiků dvacátého století. Giovanni Sartori dělí opozici do dvou skupin na skutečnou opozici (*real opposition*) a anti-systémovou formu opozice. První typ předpokládá konsenzus mezi společností a úrovní režimu. Opoziční jednání je zde namířeno k vládě nikoliv k politickému systému jako celku. Opozice jedná v tichosti a konstruktivně. V kontrastu s anti-systémovou opozicí, která brojí proti legitimitě režimu. Jedná neodpovědně, a proto je bez šance být přizvána k moci a vykonávat ji (Sartori 1966: 151). Dále Sartori mluví o třech typech opozice

podle toho, jak je opozice odpovědná a umírněná⁷: odpovědná ústavní opozice; ústavní, ale neodpovědná opozice; opozice, která není ani ústavní dokonce ani odpovědná. Sartori ústavní opozicí označuje takovou opozici, která je ve svém jednání odpovědná nastavení politického systému (jedná tedy racionálně) a vyznačuje se mírovými pravidly hry. Druhý typ Sartori označuje za ústavní opozici, která není odpovědná. Neodpovědnost znamená, že opozice se chová populisticky. A konečně, pokud politická opozice není ani ústavní ani odpovědná, tak taková opozice otevřeně vystupuje proti režimu (ibidem: 153).

⁷ Giovanni Sartori označuje umírněnost slovem constitutional (ústavnost), není to však myšleno v právním slova smyslu, ale právě jako umírněné pojetí politiky (Kubát 2010: 70).

5. Britský model politické opozice

Doposud žádný jiný model politické opozice si nevydobył takovou slávu jak tomu je u britské institucionalizované opozice. Politická opozice se zde stala neodmyslitelnou součástí britského politického systému, který je založen především na psaném a zvykovém právu a také na konvencích. I samotná legitimita politické opozice je potvrzována již zmíněnými konvencemi, právem a politickou kulturou. Politická opozice zde proto disponuje unikátními nástroji, které se v jiných politických systémech nevyskytují. V této části bakalářské práce se na tyto specifika podíváme podrobněji.

5.1 Institucionalizace opozice ve Velké Británii

Kde se vůbec vzala idea opozice v anglickém prostředí? Je takřka nemožné určit historický moment, kdy se organizovaná opozice prvně objevila v britském parlamentu, přesto se zde pokusíme přiblížit základy pro vznik moderní institucionalizované opozice ve Velké Británii.

Samotné počátky opozice (ve smyslu opozice *sensu largo*) můžeme najít ve středověku, kdy pravidla moci přicházela od Boha – od církve. Božská pravidla byla předem daná a nikdo o nich neměl pochybovat. Později, nejen Anglii ale i celou Evropu, zasáhla vlna reformace, která pohled na božská pravidla změnila. Právě zde můžeme hledat zdroj moderní ideje opozice, která se objevila jako výsledek reformace, resistance a později i osvícenství. Bez této změny vnímání církve by se politická opozice ve Velké Británii nikdy nemohla institucionalizovat (Ponton 1976: 8).

Podle britského teoretika Geoffreya Pontona samotná myšlenka být opoziční ke vztahu k vládě se v Anglii datuje od sedmnáctého a počátku osmnáctého století. Byla to funkce parlamentu kritizovat a dohlížet na aktivity exekutivy Vlády Jeho Veličenstva. V parlamentu došlo k rozdělení zastupitelů na dvě skupiny: na zastánce dvora a na anti-dvořany. Již od roku 1731 si anti-dvořané začali říkat „opozice“ a začali si společně sedat na levou stranu od speakerova pultu v *House of Commons* (ibidem: 9). Na druhou stranu teoretik Archibald Foord vidí politickou opozici v Anglii ještě mnohem dříve, než co představil Ponton. Foord tvrdí, že existují záznamy, že členové parlamentu kritizovali exekutivu a její politiku již od čtrnáctého století nikoliv až od 17. století. Foord tedy mluví o středověkém původu politické opozice (Foord 1964: 6). Archibald Foord však také zmiňuje 17. století jako velmi klíčové pro britskou politickou opozici. Podle něj během tohoto století se politici, jako byli Eliot,

Wentworth a Pym, chovali a prezentovali v parlamentu jako lídři moderní opozice, čímž položili pevné základy pro institucionalizovanou opozici v Británii, především pro instituci lídra opozice (ibidem: 10). Jestli se první zmínky o politické opozici v Anglii datují do čtrnáctého nebo do sedmnáctého století či později není zcela jasné, na druhou stranu je však patrné, že cesta k institucionální opozici byla pozvolná a několik stovek let probíhající.

Které historické události jsou v pozvolném politickém vývoji politického systému Velké Británie stěžejní pro vývoj opozice? Podle Ionesca a de Madariagové k vývoji opozice přispěla občanská válka, která vedla k nastolení konstituční monarchie. Dále především Slavná revoluce a Zákon o nástupnictví, které vedly k růstu odpovědné vlády a k omezení výběru krále na personální obsazení kabinetu (Ionescu; Madariaga 1968: 54). Dalším důležitým milníkem je období třicátých let 19. století, kdy díky Reformnímu zákonu⁸ z roku 1832 se volební systém oligarchického typu změnil na reprezentativní demokracii. V podobném duchu probíhala volební reforma i v roce 1867 díky novému Reformnímu zákonu⁹. Tento rok 1867 je často označován za klíčový pro vznik moderních britských politických stran a přesně o rok později zde došlo k ustavení soutěživosti dvou politických stran. Jednalo se o konzervativní a liberální stranu, která byla v roce 1922 v této soutěživosti nahrazena Labour Party (Johnson 1997: 489).

Oficiálně bonmot Opozice Jeho/Jejího Veličenstva v Británii existuje od roku 1826. Vznik tohoto výrazu Opozice Jeho Veličenstva je podle Britů velice úsměvný. Jeho autorem byl sir John C. Hobhouse, který během debaty o *Civil List Act* v roce 1826 tento termín prvně použil, kdy se sám postavil proti návrhu zákona, aby se počet poslanců v *House of Commons* nezvyšoval. Hobhouse prohlásil: „Bylo by prý velmi těžké pro ministry Jeho Veličenstva vznést námitky proti tomuto tvrzení. Za sebe si myslím, že to je hodně těžké pro Opozici Jeho Veličenstva přimět je, aby to udělali“ (Foord 1964: 1). Parlamentu přišlo toto označení opozice za velice směšné a podle dochovaných zdrojů se parlamentem nesl hřmotný smích.

⁸ Reformní zákon z roku 1832 nese často označení Velký reformní zákon. Do roku 1832 každý kraj nebo každé samosprávné město, které mělo privilegium být reprezentováno, mělo v parlamentu vždy dva členy. Toto však neplatilo například pro Skotsko. Situace tak často nahrávala pro korupci. Reformní zákon byl prvním impulsem k rozdělení křesel v britském parlamentu těm krajům i samosprávným městům, které doposud nebyly reprezentovány. Na druhou stranu Reformní zákon z roku 1832 ještě neměl snahu rozdělit království na stejné volební okrsky (Lowell 1920: 197-198).

⁹ Reformní zákon z roku 1867 je často označován za Druhý reformní zákon. Pokračoval v nastaveném duchu předchozího reformního zákona tedy s úpravou volebních okrsků. Bylo zde navíc zavedeno větší zastoupení větších měst, jako je Manchester. Dochází také k rozšíření volebního práva i na část dělnictva (Lowell 1920: 198-199).

Na původ těchto slov se poměrně záhy zapomnělo, ale Opozice Jeho/Jejího Veličenstva se stala velmi důležitým konstitučním konceptem v britském politickém systému.

Z praktického hlediska k fungování britské opozice přispěl sir Robert Peel v roce 1841, kdy se poprvé politická strana, která před volbami fungovala jako „alternativní vláda“, ujala moci po vítězných parlamentních volbách (Turner 1969: 17). Peel tak zavedl trend, který je k vidění téměř všude v demokratických režimech, kdy po nepřesvědčivém období vládní strany dochází po volbách k alternaci moci, kdy hlavní opoziční strana začne vyjednávat o složení vlády.

Dovršení institucionalizačního procesu politické opozice v Británii představovalo vydání tzv. *Ministers of the Crown Act* v roce 1937, kdy lídr opozice byl na jednu stranu stále odměňován za práci poslance, ale nově navíc začal dostávat plat i jako vůdce opozice. Poslední rok, který je zde nutné zmínit, je rok 1955, od kterého v Británii existuje oficiálně Stínová vláda Opozice Jejího Veličenstva. Označení stínové vlády vzniklo na základě precedentu Clementa Atleeho, kdy po prohraných květnových volbách v roce 1955 jmenoval značný počet dalších členů jako zálohu pro stínový kabinet. Tento počet členů čítal osmnáct, celkový počet týmu opozice se tak vyšplhal na pětapadesát (Johnson 1997: 494). Tento vzor se rychle etabloval v obou hlavních politických stranách.

5.2 Základní charakteristiky britského modelu opozice

Díky většinovému volebnímu systému prostě většiny se obvykle po volbách poměrně snadno utvoří vláda. Vlády se zpravidla chopí strana, která získala většinu křesel nebo má podporu většiny poslanců po parlamentních volbách. Druhá strana v pořadí se stane oficiální opozicí, která je označovaná Opozice Jejího Veličenstva.

S jednoduchou definicí funkcí britské politické opozice přišla Barbara McLennanová, která tvrdí, že:

„Hlavní funkcí opozice ve Velké Británii je klást otázky, které reagují na problematické konání vlády a zároveň doufat ve vítězství v příštích parlamentních volbách“ (McLennan 1973: 305).

Již zmíněný Archibald Foord se snažil přesněji definovat Opozici Jejího Veličenstva ve Velké Británii. Foord definoval politickou opozici již o dva roky dříve než samotný Dahl a zároveň se snažil postihnout britské prostředí pro definování. Tvrdí, že se jedná o politickou stranu nebo skupinu politických stran mimo úřad vlády, jejíž primární funkcí je kritizovat a

útočit na politické strany nebo na politické strany u moci. Dále tvrdí, že mezi nejdůležitější znaky politické opozice v Británii patří: loajalita, odpovědnost a umírněnost (Foord 1964: 2). Tyto znaky vycházejí ze dvou prospěšných funkcí. Za prvé, opozice se snaží chránit práva menšin a reprezentovat je a tím redukovat vládní nespravedlnosti a neúčinnost prostředkem nemilosrdné kritiky a současně modifikovat vládní politiku legislativně i exekutivně v liniích vlastního programu. V tomto smyslu opozice udržuje bdělost tzv. *advocatus diaboli*. Druhá funkce je vytvoření tzv. alternativní vlády, kdy opozice poskytuje prostředek pro poklidnou změnu administrativy bez využití násilí, jak tomu je např. v revoluci (ibidem: 3).

Obecně lze říct, že instituce Opozice Jejího Veličenstva disponuje čtyřmi základními charakteristikami: opozice očekává vykonávání úřadu (*office-seeking*), opozice je loajální k „ústavě“ (*loyal*), opozici reprezentuje jedna politická strana – druhá v pořadí po volbách (*single-party*), opozice funguje pouze na půdě parlamentu (*Parliamentary Opposition*) (Punnett 1973: 8). Tyto čtyři charakteristiky, které popsal Robert Punnett (1973), rozebereme důkladněji v následující části.

5.2.1 Parlamentní rovina

Britský parlament je jedinou hlavní arénou, kde politická opozice funguje. Konkrétně se jedná na půdě *House of Commons* a pouze v menší míře v *House of Lords*. Je to dáno kvůli zachování ústavních principů z 18. století, které tvrdí, že ministři by měli vždy pocházet z parlamentu. V konečném důsledku to znamená, že vláda Jejího Veličenstva a alternativní vláda Jejího Veličenstva (stínový kabinet) se musí konfrontovat pouze na půdě parlamentu. Premiér tak čelí lídrovi opozice a jednotliví ministři pak mluvčímu opozice na půdě parlamentu a to především v dolní komoře. Tento systém je tak základním principem oddělení legislativy a exekutivy.

Jednou z významných procedur na půdě parlamentu je konzultace harmonogramu. Je sice pravda, že vláda má konečnou kontrolu nad harmonogramem jednání v parlamentu, na druhou stranu by ho měla vždy konzultovat s jejími protějšky z opozice. Díky zachování tradic se tomu tak skutečně děje. Druhou významnou charakteristikou na půdě parlamentu je fakt, že *House of Commons* je centrem pro operace opozice, proto zdejší aktivity opozice jsou primárně směřovány k voličům se snahou přesvědčit je, že právě opoziční strana by měla jít vládnout.

Další charakteristiky opozice na půdě parlamentu jsou popisovány v konstitučních textech. Podle *Erskine May: Parliamentary Practice* (jedna ze součástí britské nepsané

ústavy) přední lavice na straně opozice v parlamentu má být výsadou vedoucích členů opozice. Základem fungování vztahu opozice a vlády na půdě parlamentu je fakt, že Opozice Jejeho Veličenstva uznává právo vlády na vládnutí. Naopak vláda oficiálně uznává opozici a poskytuje příležitosti opozici fungovat (Punnett 1973: 9-10). Opoziční role je tak na půdě parlamentu formálně uznávaný soubor aspektů a procedur.

5.2.2 Očekávání výkonu úřadu

Role *office-seeking* doslova znamená, že se opozice snaží o úřad. Politická opozice by neměla jenom kritizovat toho, kdo je u moci, ale také by se měla všemi dostupnými prostředky snažit nahradit vládu v úřadu. Na druhou stranu je pravda, že role kritizovat jde ruku v ruce s vlastní touhou získat úřad. Opozice se snaží o dosažení úřadu pouze v mezích, které dovoluje politický systém. Nahrazení je tedy možné pouze po parlamentních volbách. Funkce *office-seeking* může být nahrazena termínem *office-expecting*, jelikož v britském politickém systému se střídají u moci dvě strany (Punnett 1973: 13). Hlavní opoziční strana se tak dříve nebo později stejně dočká vládních křesel. S touto rolí také úzce souvisí připravenost na vládnutí, kdy se politická strana v opozici kontinuálně připravuje na výkon budoucího úřadu, a tak formuluje alternativní program, předkládá občanům jiné možnosti řešení jednotlivých politik apod.

5.2.3 Loajalita k ústavě

Opozice Jejeho Veličenstva je loajální – *loyal*. V praktickém důsledku to znamená, že opozice se snaží o dosažení úřadu v stanoveném ústavním rámci. Jednoduše řečeno, opozice je tak nerevoluční. Opozice tedy ctí tyto předpoklady: za prvé, nezpochybňuje samotnou podstatu politického systému nebo „konstituci“, která je akceptovaná jak vládou, tak opozicí. Jedná se tedy o loajalitu k „ústavě“. Za druhé, detaily uvnitř systému, které nejsou akceptovány opozicí, jsou opozicí vytýkány prostřednictvím dohodnutých a povolených pravidel. Opozice Jejeho Veličenstva poskytuje „limitovanou opozicí“, která se zabývá kritizováním a hledáním alternativ zavedeného systému zatímco zároveň jsou akceptovány hlavní funkce politického systému (Punnett 1973: 13).

Americký pedagog a právník Abbott Lawrence Lowell definoval britskou opozici v zaměření na loajalitu takto:

„... strana, která není u moci, je uznávaná jako zcela loajální k institucím státu a připravená v jakýkoliv čas přijít do úřadu bez otřesu k politickým národním tradicím“ (Lowell 1920: 451).

Právě zmíněné tradice a zvyky hrají klíčovou roli v umírněnosti a loajálnosti opozice ve vztahu k nepsané britské ústavě.

5.2.4 Opozice jedné politické strany

Poslední rolí je *single-party Opposition*. Od konce druhé světové války do současnosti byla v Británii u moci vždy politická strana s nejvíce křesly v dolní komoře parlamentu, druhá strana v pořadí zastávala oficiální opoziční funkci. Platilo to i během menšinové vlády Labour Party v sedmdesátých letech nebo v současné (březen 2012) koaliční vládě. Právě proto je politická opozice v Británii velmi snadno rozpoznatelná. Podle Punnetta se ale jedná pouze o teoretický koncept, který závisí na faktu, v jakém parlamentním prostředí opozice operuje (Punnett 1973: 20). Tato Punnettova čtvrtá charakteristika (*single-party Opposition*) je lehce zavádějící. Ve stranickém systému Británie vždy fungovala ještě minimálně jedna významná politická strana – Liberálové, která od konce druhé světové války do roku 2010 byla vždy v opozici. Jak ukážeme v kapitole Práva a výsady opozice¹⁰ i druhá nejsilnější opoziční strana má jisté pravomoci. Na Punnettovu obhajobu lze uvést, že oficiální uznanou Opozicí Jejeho Veličenstva je ale vždy druhá nejsilnější politická strana.

5.3 Základní orgány Opozice Jejeho Veličenstva

V této podkapitole si představíme základní orgány Opozice Jejeho Veličenstva. Budeme se zabývat jak stínovým kabinetem, tak i samotnou pozicí lídra opozice.

5.3.1 Stínový kabinet

V této podkapitole si představíme fungování stínového kabinetu (*Shadow Cabinet*). Stínový kabinet je definován jako skupina vůdčích postav opoziční strany, která je zpravidla vybrána lídrem opozice a která se pravidelně schází jako komise za účelem pomáhat lídrovi opozice s řešením opozičních otázek (Punnett 1973: 35).

Stínový kabinet, podobně jako samotná institucionalizace politické opozice ve Velké Británii, prošel mnoholetým vývojem. Je považován za jeden z významných konceptů nepsané britské ústavy. Podle britského historika Duncana Turnera se termín stínový kabinet začal užívat již od osmdesátých let osmnáctého století (Turner 1969: 23). Historicky první oficiální stínový kabinet ustanovila Liberální strana až ve druhé polovině devatenáctého století. Vývoj stínového kabinetu byl dokončen v roce 1955, kdy se *de facto* změnil na plnohodnotnou stínovou vládu (*Shadow Government*) (Helms 2004: 27).

¹⁰ viz kapitolu 4.4 Práva a výsady opozice.

Stínové kabinetů jednotlivých politických stran se výrazně liší. Ve stínovém kabinetu Konzervativní strany je možné vidět tři hlavní rozdíly od stínového kabinetu Labour Party. První rozdíl je, že konzervativní stínový kabinet nikdy nebyl předmětem formálních pravidel. Dále je nutné zdůraznit, že jednotliví členové jsou vždy vybíráni lídrem Konzervativní strany na základě osobního uvážení. A dalším rozdílem je, že metody práce stínového kabinetu široce závisí na osobnosti a přání lídra. Se současným názvem stínového kabinetu přišel Winston Churchill, který stínový kabinet Konzervativců nazval Poradní výbor (*Consultative Comitee*) (Braizer 1999: 168). Dnes se ale používá celý název tedy Konzervativní poradní výbor (*Conservative's Consultative Comitee*).

V kontrastu s Konzervativním stínovým kabinetem je stínový kabinet Labour Party, který vždy byl především založen na formálních pravidlech vyplývajících z konstituce strany (stanovy strany) a ze stálých pravidel Labour Party. Lídr strany má tak mnohem menší prostor pro vybírání svých kolegů do stínového kabinetu. Tyto pravidla se drží od roku 1922, kdy se Labour Party stala druhou nejsilnější stranou v britském parlamentu. Počet členů stínového kabinetu se v průběhu dvacátého století měnil. Společným rysem ale vždy bylo, že určitá část byla volena přímo nově zvolenými poslanci Labour Party a zbytek dosazen *ex officio*¹¹. Volby se konají vždy před prvním zasedáním nově ustanoveného parlamentu. Od roku 1990 je přímo volených členů osmnáct a zbytek dosazen z moci úřední. Ve stanovách strany nově také je, že minimálně čtyři místa ve stínovém kabinetu musí obsadit ženy. Výsadou lídra opozice je, že si do stínového kabinetu může přizvat dva kolegy na pravidelné zasedání, ačkoliv nejsou přímo členy stínového kabinetu. Vývojem prošel i samotný název stínového kabinetu Labour Party. První lídr opozice Labour Party Ramsay McDonald nazval svůj stínový kabinet Výkonným výborem (*Executive Comitee*). Tento název vedl k zaměňování s Národním výkonným výborem (*National Executive Comitee*), proto v roce 1950 se stínový kabinet Labour Party začal označovat Parlamentní výbor Labour Party (*Labour's Parlaimentary Comitee*) (Braizer 1999: 169).

V současnosti (březen 2012) stínový kabinet Labour Party má 27 členů, kde je zahrnut lídr opozice i opoziční *Chiefs Whip*¹² v obou parlamentních komorách, stínoví tajemníci i

¹¹ *Ex Officio* neboli z moci úřední je do stínového kabinetu vždy dosazeno sedm členů Labour Party, kteří zastávají tyto funkce: Lídr strany, místopředseda strany, opoziční *Chief Whip*, předseda poslaneckého klubu Labour Party (*Chairman of PLP*), Lídr lordů z Labour Party (*Leader of the Labour peer*), *Chief Whip* z *House of Lords* a jeden lord volený lordy z Labour Party (Braizer 1999: 169).

¹² Pod slovem Whips se označují úředníci a zároveň členové parlamentu každé z parlamentních stran, kteří částečně zodpovídají za otázky řízení a organizace strany a zároveň jsou pověřeni a starají se o otázky činnosti parlamentu a jeho výborů. V českém politickém prostředí přesně takovýto úřad nemáme.

ministři. Jednotliví členové stínového kabinetu respektive ministři stínové vlády tak drží stejná portfolia jako ministři Vlády Jeho Veličenstva.

5.3.2 Role lídra opozice

Hned v úvodu této kapitoly je nezbytné zmínit, že lídr opozice je v obou komorách parlamentu. Je pravda, že lídr opozice v *House of Lords* nedisponuje takovými pravomocemi jako lídr opozice v *House of Commons*, který je předmětem našeho výzkumu.

Lídr opozice byl prvně oficiálně definován v *Ministers of the Crown Act* v roce 1937. Lídr opozice je: „člen House of Commons, který je v dané době lídr strany, která má největší početné zastoupení v této komoře a zároveň je opoziční k Vládě Jeho Veličenstva“.¹³ Jsou známy tři hlavní způsoby, jak se lídr politické strany stane lídrem opozice. První varianta je, pokud premiér a zároveň lídr své politické strany v parlamentních volbách prohraje a zároveň zůstane předsedou politické strany, potom se stane automaticky lídrem opozice. Alternativou je, pokud po volbách již nebude předsedou své politické strany, tak lídrem opozice se stane jeho následovník z čela strany. Je všeobecně známo, že lídr opozice automaticky neznamená, že musí být zároveň i lídr strany. V britském politickém systému můžeme takových situací zaznamenat několik. Většinou se jedná spíše jen o atypické situace způsobené komplikovanou politickou situací, ke které v britském prostředí docházelo během období obou světových válek. Dnes je takřka nemyslitelné, aby lídr opozice zároveň nebyl lídr své politické strany. Poslední variantou, jak se stát lídrem opozice, je situace, kdy dvě opoziční strany mají shodný počet křesel v dolní komoře parlamentu. Za této situace je pak velice těžké rozhodnout, kdo se stane lídrem opozice. Při takovéto situaci do hry vstupuje speaker, který rozhodne, který předseda z opozičních stran bude zastávat funkci lídra opozice.¹⁴ Doposud se nestalo, aby speaker¹⁵ musel rozhodnout, která opoziční strana bude mít leadera opozice.

Lídr opozice disponuje celou řadou pravomocí a rolí. Lídr opozice stojí vždy na pomyslném vrcholu stínového kabinetu. Jeho hlavním posláním je tak předsedat stínovému kabinetu, který nese název buď *Labour's Parliamentary Committee*, nebo *Conservative's Consultative Committee* v závislosti na tom, která ze zmíněných stran se právě v opozici nachází.

¹³ The Ministers of Crown Act 1937, dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/823829.pdf?acceptTC=true> (13.2.2012).

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Speaker obdržel tuto funkci rozhodovat v případě patu opozičních stran už v roce 1937 díky *Ministers of the Crown Act* (ibidem).

Pro lídra opozice jsou typické především dvě základní funkce: za prvé, jedná jako veřejný „watchdog“, který bedlivě hlídá jednání a jednotlivé kroky vlády, především premiéra. Nabízí tak alternativní politiku k současné vládě. Na druhou stranu lídr opozice nemusí být vždy pouze opoziční. Příležitostně může nastat spolupráce s premiérem. K této situaci dochází tehdy, pokud premiér přizve lídra opozice na jednání o důvěrném úředním sdělení, nebo když ho pozve na konzultaci vládní politiky. Jednání mohou být neformální a probíhat i v soukromí. Klíčovými tématy těchto rozhovorů jsou především konstituční změny nebo zahraniční otázky a obrana. Právě u těchto otázek je vyžadován širší konsenzus (Braizer 1999: 159). Druhá základní funkce lídra opozice je taková, že lídr politické opozice představuje základní alternativu pro voliče na pozici premiéra, a jakožto lídra alternativní vlády.

Jako mnoho dalších aspektů britské ústavnosti, funkce lídra opozice nejsou ustanoveny nějakým zvláštním zákonem, ale jeho role jsou oficiálně uznávány a všeobecně akceptovány. V *House of Commons* je umístěn na speciální místo na přední lavici na straně vyhrazené pro Opozici. Místo se nachází přesně naproti premiérovi. Pro jeho pracovní účely slouží tzv. *gloomy Gothic Cavern*, místnost ve Westminsteru. Lídr opozice tuto místnost využíval především v minulosti, když bylo parlamentní ubytování více vzácné, než je tomu dnes (Punnett 1973: 77).

Lídr opozice má také vyhrazené místo na oficiálních parlamentních ceremoniích, především během otevírání parlamentu hlavou státu. Poslanci parlamentu chodí z *House of Commons* v párech si vyslechnout proslov královny do *House of Lords*, lídr opozice zde obvykle má neformální místo po boku premiéra. Poté se opět odeberou do *House of Commons*, kde diskutují o proslovu panovníka. Lídr opozice zde má přednostní právo vystoupit a poprvé promluvit jako lídr opozice, na to reaguje premiér, který tím představuje vládní agendu na následující vládní období.

Na rozdíl od lídrů opozic v kontinentální Evropě, britský lídr opozice dostává za tuto funkci plat. Právě *Ministers of the Crown Act* z roku 1937 zavedl plat lídrovi opozice. Původní částka byla 2000 liber za rok. K navýšení došlo ještě mnohokrát. *Ministerial Salaries Act* 1957 zvedl finanční příspěvek na 3000 liber, 4500 liber zavedl tzv. *Ministerial Salaries Consolidation Act* z roku 1965 a 9500 liber bylo v roce 1972 zavedeno *Ministerial and Other Salaries Act*. Mimo to lídr opozice obdržel 3000 liber za to, že je člen parlamentu (Punnett 1973: 77-78). Lídr opozice v roce 2012 pobírá plat 73 617 liber a včetně platu člena

parlamentu celková částka činí 139 355 liber za rok.¹⁶ Parlament mu také poskytuje auto s osobním řidičem. I samotná politická strana lídrovi opozice hradí mnoho z jeho výdajů. Mzdy lídra opozice jsou placeny ze služeb Konsolidačního fondu, a proto nepodléhají parlamentnímu ročnímu schválení.

Británie však nebyla první, kde lídr opozice začal dostávat plat. Původ této specifické výsady je nutné hledat v ostatních zemích Commonwealthu. Vůbec první zemí Commonwealthu, kde tomu tak bylo, byla Kanada. Konkrétně se tak prvně stalo v roce 1905 a dokonce ještě před tím lídr opozice dostával grant na jeho administrativní a správní náklady. V Novém jižním Walesu byl lídr opozice vyplácen již v roce 1912 a v australském federálním parlamentu v roce 1920 (McHenry 1954: 442).

Jeden z nejvýznamnějších aspektů lídra opozice je fakt, že je formálně uznávanou osobou, pro kterou panovník posílá v případě, že dojde k rezignaci vlády. Proces je následující: v případě rezignace či úmrtí premiéra, panovník prvně musí poslat pro lídra opozice. Monarcha tak nesmí přijímat žádné jiné rady před tím, než se sejde s lídrem opozice. Lídr opozice musí souhlasit stát se premiérem nebo alespoň pokusit se sestavit vládu, pokud se tak stane, musí přicházet s alternativní politikou (Punnett 1973: 78-79). Ale díky nastavení volebního systému ve Velké Británii se tomu děje sporadicky, pravděpodobnější variantou, kterou lídr opozice a panovník domluví, je vypsaní nových předčasných parlamentních voleb.

5.4 Práva a výsady britské opozice

V této podkapitole se podrobněji budeme zabývat, jakými právy a výsadami Opozice Jejího Veličenstva disponuje ve vztahu k vládě. Vysvětlíme, co znamenají Opoziční dny, jak může opozice nastolit agendu či legislativu, zmíníme i problematiku kladení otázek na ministry i premiéra (interpelace). Zaměříme se na vyjádření nedůvěry vládě i na specifickou volbu speakera.

5.4.1 Opoziční dny

Opoziční dny přesně definuje jednací řád *House of Commons*. Podle něj se ke každému parlamentnímu zasedání¹⁷ přiděluje dvacet dní pro řízení opoziční činnosti. Sedmáct dní je k dispozici lídrovi opozice a zbylé tři dny jsou k dispozici lídrovi druhé největší opoziční strany. Během těchto dnů mají vybrané opoziční otázky přednost před

¹⁶ Plat členů britské vlády a opozice dostupné na: <http://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/m06.pdf> (21.2.2012).

¹⁷ Myšleno především zasedání, kdy dochází k návrhům nové legislativy.

otázkami samotné vlády.¹⁸ Nejmenší opoziční strany, které obsazují pouze okolo čtyř mandátů v dolní sněmovně, jsou čas od času také zapojeny do opozičních dnů především díky dohodě mezi dvěma nejsilnějšími stranami v opozici.

Jednací řád britské dolní komory parlamentu dále specifikuje předpoklady a situace, ke kterým může docházet během dvacetidenní „nadvlády“ opozice. Podle jednacího řádu jsou páteční zasedání specifická, jelikož dvě páteční zasedání se považují za rovnocenné k jednotlivému zasedání v jakýkoliv jiný den. Jednací řád dále zmiňuje, že lze i Opoziční dny půlit v závislosti na času jednání apod.¹⁹ Hlavní smyslem je zachovat přesný počet předepsaných dnů pro opozici.

Původně výsady Opozičních dnů bylo využíváno k tomu, aby se opozice vyjádřila k navrhovanému rozpočtu, aby tak dala oficiálně najevo, se kterými položkami souhlasí či nikoliv. Později tato výsada opozice začala být chápána v širším a hlubším smyslu. Opoziční dny tak začaly sloužit k diskusi nad tématy, na které bylo úmyslně či neúmyslně zapomeno ve vládní agendě.

5.4.2 Opoziční nastolování témat

Formálně podle jednacího řádu *House of Commons* nemá opozice žádné prostředky, jak nastolit agendu či legislativní návrhy v dolní komoře parlamentu. Opozice nemůže nastolit vládní agendu ani během již zmíněných Opozičních dnů, tato pravomoc je formálně v kompetencích vlády. Na druhou stranu se konají neformální, zákulisní konzultace, které *de facto* nastolování témat z řad opozice umožňují. Tyto konzultace, které se konají každý týden, probíhají mezi vládním *Chief Whip* a hlavním opozičním *Chief Whip*, někdy i za účasti menších stran. Oba tak představují důležité obvyklé kanály (*usual channels*), přes které probíhají konzultace s dalšími politickými stranami a jednotlivými poslanci v otázkách činnosti nastavování agendy a v dalších záležitostech týkajících se dolní komory (Durkin; Gay 2006: 4). Obvyklé kanály hrají klíčovou roli při nominaci poslanců do různých komisí a výborů. V další řadě mají na starosti i proces párování, kdy při absenci člena vládní strany při hlasování o důležitém návrhu se jeden člen *House of Commons* zdrží hlasování, aby výsledek

¹⁸ Jednací řád britského parlamentu po volbách 2010, dostupné na: http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmstords/3977/add_3977.pdf, (22.2.2012).

¹⁹ *Ibidem*

hlasování byl spravedlivý. *Chiefs Whip* se na těchto schůzích snaží nalézat kompromis, aby následný projednávání návrh zákona měl podporu i u opoziční strany.²⁰

5.4.3 Interpelace

Interpelace (*Question Time*) jsou příležitostí pro poslance, především pro členy opozice, ale také i pro členy *House of Lords* položit ministrům otázky. V *House of Commons* celkem existují tři kategorie otázek. Za prvé, se jedná o otázku k ústní odpovědi; za druhé, je to otázka soukromé poznámky, o které musí speaker rozhodnout, jestli se jedná pro diskusi o relevantní otázku a v poslední řadě otázka pro psanou odpověď (Chau 2002: 7). V následující části přiblížíme problematiku otázek k ústní odpovědi.

V dolní sněmovně je vymezena vždy jedna hodina pro otázky, proto se tento proces často označuje jako *Question Hour*. Ministři odpovídají na otázky vždy od pondělí do čtvrtka, vždy po modlitbách. Každé ministerstvo odpovídá na otázky dle rozpisu tzv. Řádu k ústním otázkám (*Order of Oral Questions*).²¹ Je velmi časté, že tázaný ministr se snaží vyhnout přímé odpovědi od opozice. Je však zakázáno přímo lhát nebo podat zavádějící odpověď, což může mít za následek i odstoupení ministra. Je obvyklé, že ministři odpovídají na dotaz další útočnou otázkou na opozici.

Specifické postavení i zde má premiér a lídr opozice. Podle konvence je každá středa věnovaná tzv. Otázkám na premiéra (*Questions to the Prime Minister*). Během půl hodiny v pravé poledne premiér odpovídá na otázky členů parlamentu a velmi často i na dotazy lídra opozice. Poslanci nejsou povinni předem informovat premiéra o předmětu, na který se budou ptát. Tím se snaží opoziční poslanci zaskočit premiéra nepřipraveného. Samotný lídr opozice má právo položit až šest otázek. Lídr druhé nejsilnější opoziční strany má dovoleny otázky pouze dvě. Procedura probíhá následovně: lídr opozice se přihlásí o slovo a svoji otázku pokládá z místa za speakerovou židli, vznesle otázku a očekává přímou odpověď. Premiér musí na otázku reagovat ihned a bez prodlevy. Premiér má v diskusi garantováno vždy poslední slovo. Pokud je premiér na služební cestě během otázek na premiéra, odpovědí se ujme nejstarší člen vládního kabinetu, který většinou je místopředsedou vlády.²² Kvůli

²⁰ Usual Channels v House of Commons, dostupné na: <http://www.politics.co.uk/reference/house-of-commons-guide-business-and-the-usual-channels-expla> (5.3.2012).

²¹ Interpelace britského parlamentu, dostupné na: <http://www.parliament.uk/about/how/business/questions/> (27.2.2012).

²² Otázky na premiéra, dostupné na: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/p-q/82556.stm (27.2.2012).

koaliční vládě se znovu zavedly i Otázky na místopředsedu vlády²³, které se konají čtvrté úterý každého měsíce. V současném vládním kabinetu tak místopředseda vlády Nick Clegg čelí místopředsedkyni Labour Party Harriet Harmanové.

5.4.4 Hlasování o nedůvěře vládě

V parlamentních demokraciích v kontinentální Evropě je téměř samozřejmostí hlasovat během funkčního vládního období o nedůvěře vládě, je to dáno především díky křehkým vládním koalicím. Britská oficiální opozice touto výsadou také disponuje, přesto především díky nastavení volebního systému a většinovým vládám tento nástroj politická opozice téměř nevyužívá. Doposud poslední úspěšné vyjádření nedůvěry vládě proběhlo v březnu 1979, kdy opoziční návrh nedůvěry prošel o jediný hlas. Následně v dubnu byla dolní komora rozpuštěna a v květnu se konaly předčasné volby (Chau 2002: 9).

Možnost opozice iniciovat hlasování o nedůvěře vládě je jedním ze základních mechanismů jak kontrolovat vládu a přimět ji k rezignaci. K rezignaci vlády může dojít také v okamžiku, kdy vláda spojí hlasování o návrhu důležitého zákona s důvěrou vládě a zákon následně nebude přijat. Podle zaběhlé konvence samotný lídr opozice v této oblasti disponuje právem kdykoliv posunout hlasování o vyslovení nedůvěry vládě. Parlamentní harmonogram musí být vždy pro tento účel upraven (ibidem).

5.4.5 Volba speakera

Speaker v *House of Commons* je jedním z nejrespektovanějších členů parlamentu, je tak považován za nejvyšší autoritu v *House of Commons*. Je tím, kdo uděluje slovo, řídí diskuzi a kontroluje dodržování nepsaných i psaných pravidel v dolní sněmovně britského parlamentu. Dokonce může i v zvláštních případech přerušit jednání sněmovny. Zároveň musí být politicky nestranný a korektní. Po zvolení do úřadu musí odstoupit ze všech pozic ve straně a stát se nestránkem. Dokonce i po odchodu do důchodu musí zůstat oddělený od politických otázek bývalé strany. Na druhou stranu speaker řeší problémy a žádosti svých voličů jako běžný člen parlamentu.²⁴ Je volen stejně jako ostatní členové *House of Commons* v parlamentních volbách a do svého speakerovského křesla musí být zvolen nově ustanoveným parlamentem. Znovuzvolení speakera v parlamentních volbách je jedním z nejvíce charakteristických znaků umírněné loajální opozice.

²³ Původně byly zavedeny Tonym Blairem, kdy místopředseda vlády John Prescott, měl prostor odpovídat patnáct minut před otázkami na Tonyho Blaira. Tato možnost zanikla s nástupem Gordona Browna do úřadu, který si nevybral místopředsedu vlády.

²⁴ Role speakera, dostupné na: <http://www.parliament.uk/business/commons/the-speaker/the-role-of-the-speaker/role-of-the-speaker/> (29.2.2012).

Pokud býval speaker ve straně, která je u moci, opozice díky konvencím a pravidlům nenominuje protikandidáta do volebního obvodu, ve kterém speaker kandiduje. Během období před parlamentními volbami se speaker neúčastní jakékoliv volební kampaně a ani se nevyjadřuje k současným politickým otázkám. Terminologicky je jeho postavení před volbami označováno jako spekaer čekající na znovuzvolení (*the Speaker seeking re-election*).²⁵ Úřad většinou zastává do doby, než rezignuje na svůj post. Jedná se tak o odlišné vnímání tohoto postu na rozdíl od kontinentální Evropy, kdy post předsedy sněmovny velmi často funguje jako nástroj pro opozici, aby docházelo k vyvažování vlády.

Současným speakerem je John Bercow z Konzervativní strany. Úřadu se ujal po rezignaci Michaela Martina z Labour Party. John Bercow úřad zastává od 22. června 2009.

²⁵ Role speakera, dostupné na: <http://www.parliament.uk/business/commons/the-speaker/the-role-of-the-speaker/role-of-the-speaker/> (29.2.2012).

6. Závěr

Politická opozice je fenomén, který je možné zaznamenat v dějinách politického myšlení takřka od ustanovení prvních zastupitelských demokracií. Vnímání politické opozice během tohoto vývoje prošlo mnohými změnami. Snahou politických teoretiků bylo najít konsenzuální, všemi uznávanou definici, typologii či jasný model politické opozice. Nepovedlo se, i když na druhou stranu model Roberta Dahla je k tomuto nejbližší. Koncept opozice Roberta Dahla, který je starý více jak čtyřicet let, je považován za nepřekonaný a to přes různé výhrady jako je nereflexivní sociálních změn ve společnosti, chybějící dynamiku v pohledu na opozici či nerespektování faktu, jestli se jedná o jedno či více mocenských center apod. Ani v této bakalářské práci zmíněné dva cílené pokusy o nápravu nedostatků od Beymeho a Blondela se klasika konceptu opozice Dahla překonat nepodařilo.

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo seznámit se základními koncepty politické opozice a s následnou aplikací na prostředí Velké Británie. Bezpochyby nejpropracovanější koncept politické opozice můžeme tedy nalézt v dílech Roberta Dahla. Z díla tohoto amerického autora vyplývá, že britskou opozici řadí podle koncentrace a podle typu stranického systému do skupiny bipartismu s vysokým stupněm jednoty politických stran. V praktickém fungování je tak britská opozice jednotná a jedná pod taktovkou lídra opozice. Když se zaměříme na soutěživý charakter opozice, tak britský případ je zařazován mezi ty nejvíce soutěživé, k tomu v hojné míře přispívá nastavení většinového volebního systému prosté většiny. Dalším bodem Dahlovy koncepce je místo střetávání vlády a opozice, opět v praktickém důsledku se britská opozice střetává s vládou na půdě britského parlamentu během vládního období. Podle Dahla ale tím nejvíce důležitým místem setkání pro britskou opozici jsou následné parlamentní volby. Dahl mluví o schopnosti opozici rozeznat, britská opozice je řazena do tzv. klasického modelu, ve kterém je politickou opozici velice snadné rozeznat, neboť se jedná o druhou politickou stranu v pořadí po parlamentních volbách. Dahl popisuje i cíle a strategie politických opozic. V britském případě jsou uváděny především tři hlavní cíle: dohlížet a kritizovat vládní politiku, nabízet alternativu, doufat a očekávat nahrazení vlády po příštích parlamentních volbách.

Britská opozice podle Foorda disponuje třemi základními charakteristikami, což jsou loajalita, umírněnost a odpovědnost. Německý politolog Kirchheimer právě loajalitu zařadil jako první typ své typologie. V praxi to znamená, že britská opozice nabízí alternativy k vybraným politikám, ale zároveň uznává právo vlády vládnout podle ústavního pořádku.

Když vezmeme v potaz Sartoriho typologii politických opozic, tak Opozici Jejího Veličenstva můžeme zařadit mezi odpovědné ústavní opozice. V praxi to opět znamená, že se britská opozice chová odpovědně ve smyslu předkládání racionálních řešení a ústavnost je zde míněna jako mírové uznávání pravidel a nastavení politického systému.

Britská opozice se objevuje i jako příklad v Blondelově konceptu. Opozice Jejího Veličenstva se řadí mezi opozice, kde je jedno klíčové centrum pro rozhodování. V praktickém důsledku to znamená, že opozice a vláda jsou si velmi blízcí v programech, které nabízí. Hlavním důvodem je, že se jedná o *catch-all parties*, chybí zde silné štěpící linie a je zde pouze jediné mocenské centrum pro rozhodování. V bakalářské práci jsme zmínili i koncept Beymeho, který přímo Velkou Británii jako příklad neuvádí, spíše se zaměřuje na německou praxi. Na druhou stranu můžeme část konceptu tohoto německého autora také vztáhnout na Opozici Jejího Veličenstva, konkrétně na bod konceptu: ideologické a programové změny politické strany v opozici. Za vlády Alžběty II., žádný premiér, který prohrál volby a přešel do opozice, nezůstal v čele strany potažmo v čele opozice déle než rok.

Z bakalářské práce vyplývá, že i samotná opozice ve Velké Británii se může chlubit dlouhým a kontinuálním vývojem, který v jiných demokraciích nemá obdoby. Jedná se o unikátní institut, který díky typické politické kultuře není výrazněji právně ošetřen, přesto je ctěn a uznáván všemi stranami. Na druhou stranu o oficiální institucionalizaci politické opozice v Británii můžeme mluvit až v první polovině 20. století, přesto hlavní orgány jako je stínový kabinet nebo lídr opozice mají kořeny mnohem hlouběji v konstitučním vývoji Británie.

Instituce politické opozice není podle liberální teorie vždy bezproblémová. Je zřejmé, že opozice může jednat zlomyslně a dělat obstrukce. Může na vládu shazovat nepodložené pomluvy a tím deformovat politický systém. Další nešvar politické opozice je, že se opozice často prokazuje neschopností zřídit stabilní alternativní vládu (Foord 1964: 3). To se však netýká případu Británie, jelikož opozice v Británii vždy jednala pragmaticky a to i v situacích, kdy docházelo k ohrožení britské svobody a k ohrožení fungování státu. Jasným příkladem jsou koaliční vlády během světových válek apod.

Otázkou pro zachování zde popsaného modelu britské opozice zůstává, jestli trend z minulých parlamentních voleb z roku 2010, tedy trend koaličních vlád, bude pokračovat i nadále, nebo se nastavený systém opět vrátí k typickému bipartismu. Případné koaliční vlády

by tak mohly narušit celou tuto koncepci nastavení politického a především stranického systému a potažmo i politickou opozici.

Použité zdroje

Monografie, kapitoly ve sbornících a odborné články

Beyme, Klaus von (1987): *Parliamentary Opposition in Europe*. In: Kolinsky, Eva: *Opposition in Western Europe*. London: Croom Helm, pp. 30-48.

Blondel, Jean (1997): *Political Opposition in the Contemporary World*. *Government and Opposition*. Vol. 32, No. 4, pp. 462-486.

Brack, Nathalie; Weinblum, Sharon (2011): *Political Opposition: Towards a Renewed Research Agenda*. *Interdisciplinary Political Studies*. Vol. 1, No. 1, pp. 69-79.

Braizer, Rodney (1999): *Constitutional Practice. Second Edition*. Oxford: Clarendon Press.

Dahl, Robert (1966a): *Preface*. In: Dahl, Robert (ed): *Political Opposition in Western Democracies*. New Haven and London: Yale University Press, pp. xiii-xxii.

Dahl, Robert (1966b): *Patterns of Opposition*. In: Dahl, Robert (ed): *Political Opposition in Western Democracies*. New Haven and London: Yale University Press, pp. 332-347.

Durkin, Mary; Gay, Oonagh (2006): *Her Majesty's Opposition*, dostupné na: <http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/briefings/snpc-03910.pdf> (22.2.2012).

Foord, S. Archibald (1964): *His Majesty's Opposition 1714-1830*. London: Oxford University Press.

Friedrich, J. Carl (1966): *Federalism and Opposition*. *Government and Opposition*. Vol. 1, No. 3, pp. 286-296.

Helms, Ludger (2004): *Five Ways of Institutionalizing Political Opposition: Lessons from the Advanced Democracies*. *Government and Opposition*. Vol. 39, No. 1, pp. 22-54.

Chau, Pak Kwan (2002): *The Relationship between the Government and Opposition or Minority Parties in Selected Place*, dostupné na: <http://www.legco.gov.hk/yr02-03/english/sec/library/0203rp01e.pdf> (22.2.2012).

Ionescu, Ghita; Madariaga, Isabel (1968): *Opposition. Past and Present of Political Institution*. London: C. A. Watts & Co.

Johnson, Nevil (1997): Opposition in the British Political System. *Government and Opposition*. Vol. 32, No. 4, pp. 487-510.

Kubát, Michal (2010): *Politická opozice v teorii a střeoevropské praxi*. Praha: Dokořán.

Lowell, A. Lawrence. (1920): *The Government of England, Volume 1*. New York: The Macmillan Company.

McHenry, Dean E. (1954): Formal recognition of the Leader of the Opposition in Parliaments of the British Commonwealth. *Political Science Quarterly*. Vol. 69, No. 3, pp. 438-452.

McLennan, Barbara (1973): *Approaches to the Concept of Political Opposition: An Historical Overview*. In: McLennan, Barbara (ed.): *Political Opposition and Dissent*. London: Cambridge University Press, pp. 1-50.

Novák, Miroslav (1995): Systémy politických stran a základní modely opozice. *Sociologický časopis*. Vol. 31, No. 3, pp. 305-320.

Ponton, Geoffrey (1976): *Political Opposition*. Liverpool: Anvil Press.

Punnett, Robert (1973): *Front-Bench Opposition: The Role of Leader of the Opposition, the Shadow Cabinet and Shadow Government in British Politics*. London: Heinemann.

Sartori, Giovanni (1966): Opposition and Control Problems and Prospects. *Government and Opposition*, Vol. 1, No. 1, pp. 149-154.

Turner, Duncan Robert (1969): *The Shadow Cabinet in British Politics*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

Prameny a další zdroje

Britský parlament, dostupné na: www.parliament.uk

Dokumenty britského parlamentu, dostupné na: www.publications.parliament.uk

Nezávislý britský portál o politice, dostupné na: www.politics.co.uk

Zpravodajský portál BBC, dostupné na: www.bbc.co.uk/news

Summary

This thesis will explore the phenomenon of ‘political opposition.’ This is a well known and understood concept in both democratic and non-democratic regimes alike. For the purpose of this thesis, it is necessary to describe the opposition in democracy and to undertake a deeper analysis of this political concept by applying the theoretical framework to Her Majesty’s Opposition in Great Britain.

The three main aims of this thesis are as follows: Firstly we will describe and analyse basic definitions, typologies and concepts with regards to the ‘political opposition.’ Secondly, we will present the different characteristics of the British opposition. Finally, we will use theoretical concepts of political opposition (mainly that of Robert Dahl) and apply these to a case study on Great Britain.

The analysis within this thesis will be presented in two parts: theory and empirical data. In the former section, we will present the most eminent and referenced concepts of political opposition from the authors; Dahl, Beyme and Blondel. In the second part we describe special functions of Her Majesty’s Opposition, and this section which will be divided into several chapters discussing issues such as the institutionalization of Opposition, fundamental characteristics of the British opposition, and key functions and competencies of the Opposition. We will also focus on two main bodies within this organisation; the Leader of Opposition and the Shadow Cabinet. In this part of the thesis we will also try to describe and explain the main differences from cases within continental Europe.

What conclusions can be drawn from all this? The Concept first described by Robert Dahl is by no means obsolete, and although many authors have tried to improve on this original concept, this has been undertaken with little success. Dahl’s original concept also showed that the political opposition system in Great Britain is unique and probably defines an ‘ideal’ model. Conversely, it is clear that everything depends on set up of the political system election system and political culture of the country in question. Because of these conditions, Her Majesty’s Opposition conducts itself within moderate limits, shows utmost sense of responsibility and can be regarded loyal to its constitution.